

dat zij zelf de stad niet zouden verlaten, ook bevonden zij zich voortdurend daar waar het grootste gevaar was; zij stonden altijd voor iedereen klaar. Ook werd er zorg gedragen voor voldoende voedsel; brood was altijd ruim aanwezig en niet veel duurder dan onder normale omstandigheden het geval was. De bakkers moesten hun ovens laten branden, op straffe van het voorrecht van het burgerschap van Londen te verliezen (DEFOE).

Op 20 november 1666 vermeldt PEPYS dat hij naar de kerk was om een dankdienst bij te wonen omdat de pest zou zijn opgehouden. „Maar hoe vaak zeggen de mensen niet dat de dankdienst te vroeg wordt gehouden voordat de pest geheel over is, er zijn nog steeds mensen die eraan sterven”. „De dankdienst wordt alleen maar gehouden”, zo geeft hij de mening van het publiek en zichzelf weer, „om een voorwaarde te scheppen, weer in het openbaar te mogen toneelspelen; de bisschoppen hadden immers toneelspelen verboden, totdat de pest voorbij zou zijn”.

SINGER en ASHWORTH UNDERWOOD delen mede, dat in 1665 in Londen 86.000 mensen ten gevolge van de pest zijn gestorven. HIRST (1953) citeert CREIGHTON en geeft als dodencijfer 68.596.

Vooraf de armere bevolkingsgroepen werden het slachtoffer van de pest. DIJKSTRA vermeldt in zijn proefschrift een uitspraak, afkomstig van WAGENAARS *Historie der stad Amsterdam*:

„Aanmerkelijk is ondertussen 't gene sommige melden dat deze langdurige besmettelijke ziekte niemand der Burgemeesteren, Thesaurieren, Regenten van het Weeshuis, Predikanten, Ouderlingen, Diakenen, Huiszittemeesteren, Rectoren of Leermeesteren dit jaar (1601) in 't graf sleepte; waaruit misschien af te leiden is dat zij voornamelijk de kleine gemeente getroffen heeft”.

Ook DEFOE maakt enkele opmerkingen waaruit af te leiden is, dat in 1665 in Londen de beter gesitueerden niet of minder door de pest getroffen werden. De hogere overheidsfunctionarissen waren niet gevluht, zij waren in de stad gebleven, maar onder hen noch onder de magistraten van de buitenwijken van Londen vielen slachtoffers.

„De pest maakte geen slachtoffers onder de hogere functionarissen van staat, noch onder de parlementsleden of onder de hogere geestelijken” (DEFOE).

J. J. VAN LOGHEM wijst er in dit verband op, dat het ontbreken van slachtoffers onder bepaalde, in dit geval beter gesitueerde kringen der bevolking, besmetting van mens op mens niet aannemelijk maakte, „omdat het onbegrijpelijk is, dat een van mensch op mensch gaande ziekte, die in een jaar te Londen honderdduizend slachtoffers maakte, den gegoeeden stand aldus zou sparen; zulks pleit weer vóór de besmetting van mensch door huisrat; het zijn de *minder goed behuisden* (cursivering VAN LOGHEM), die slachtoffer worden” (1925).

Na 1665 kwamen er geen grote pestepidemieën in Europa meer voor, afgezien van enkele kortdurende epidemieën zoals die in Marseille in 1720 (ROBERTS 1958).

Men weet niet waarom pest Londen na 1665 niet meer heeft geteisterd. Misschien heeft de grote brand die Londen in 1666 trof, ertoe bijgedragen de overbrengers van de besmetting, de ratten, te vernietigen. Misschien is de verdrijving van de zwarte rat, *M. rattus*, door de bruine rat, *M. norvegicus*, mede een verklaring voor het verdwijnen van de pestepidemieën na de zeventiende eeuw (HIRST).

„Het is wel zeer waarschijnlijk, dat de huisrat tijdens de historische Europese pest een geregelde medebewoner der menselijke behuizing is geweest” (VAN LOGHEM (1922) *Ned. T. Geneesk.* 66, I, 1279). Dit geeft steun aan de stelling „dat

de historische builenpest zich niet van de hedendaagsche builenpest heeft onderscheiden”.

De levendige beschrijvingen door DANIEL DEFOE en SAMUEL PEPYS van de pest en zijn gevolgen komen ons voor als berichten over toestanden uit een ver verleden, ondenkbaar in onze twintigste eeuw. Maar dan moeten wij toch bedenken, dat slechts een deel van onze aarde de zegeningen van de moderne hygiëne ondervindt, en dat er nog steeds een deel is, waar dergelijke grote epidemieën voorkomen.

Literatuur: DALE, A. (1949) *Social biology*. W. Heinemann, Londen. — DEFOE, D. (1962) *A journal of the plague year*. (Heruitgave als Signet Classic). New American Library of World Literature, New York. — DIJKSTRA, J. G. (1921) *Een epidemiologische beschouwing van de Nederlandsche pest-epidemieën der 17e eeuw*. Proefschrift Amsterdam. — HIRST, L. F. (1953) *The conquest of plague*. Clarendon Press, Oxford. — LOGHEM, J. J. VAN (1918) The plague of the 17th century compared with the plague of our days. *Janus* 23, 95; (1922) Huisrat en pestbestrijding in de 17e eeuw. *Ned. T. Geneesk.* 66, I, 1275; (1925) Geschiedkundig pest-onderzoek. *Ned. T. Geneesk.* 69, I, 1599; (1931) Het pestvraagstuk voor Europa, historisch en epidemiologisch beschouwd. *Ned. T. Geneesk.* 75, 5200; (1950) *Algemene Gezondheidsleer*. 5e druk. Uitg. Mij. „Kosmos”, Amsterdam. — MARTIN, M. (1963) The great plague of 1665 as a study in human reactions to disaster. *Canad. med. Ass. J.* 88, 420. — PEPYS, S. (1920) *Diary*. (Herdruk). MacMillan & Co., Londen. — PLUMB, J. H. (1962) zie voorwoord in: DEFOE, *A journal of the plague year*. — QUERIDO, A. (1960) *Godshuizen en gasthuizen*. Em. Querido, Amsterdam. — ROBERTS, L. (1958) *A synopsis of hygiene*. J. & A. Churchill, Londen. — SAND, R. (1952) *The advance to social medicine*. Staples Press, Londen. — SINGER, CH. en E. ASHWORTH UNDERWOOD (1962) *A short history of medicine*. Clarendon Press, Oxford.

Amsterdam, september 1963

J. Z. BARUCH

INGEZONDEN

DE GETEKENDE DAGEN DER CHIRURGIJNS

Bij het belangwekkende artikel van collega J. G. W. F. BIK (1964) moge ik ter verduidelijking een opmerking maken over de passage, waarin de cucurbitula bij de aderlating wordt beschreven. Wij lezen hier: „aderlating kon geschieden door het plaatsen van bussen of ventosen op de huid, die door scarificatie met een cucurbitula voor het bloed doorgankelijk werd gemaakt”. Scarificatie (vgl. E.scar=schram, krab, litteken; schrammen, schrijven= het maken van strepen of krassen) wil zeggen: het kerven of insnijden van de huid met een snepper, bistouri, lancet of enig ander scherp voorwerp. Als zodanig kan een cucurbitula of cucurbita (Gr.: *κολοκύνθη, σικύα*) onmogelijk dienst doen; zo'n oorspronkelijk uit de pompoenvrucht vervaardigd kopglas (Zie JUVENALIS, Sat. 14,58; CELSUS, II.11: cucurbitulam imponere parti corporis= een kleine kouwoerde op een lichaamsdeel plaatsen) was namelijk zó glad, dat een kaal hoofd kon worden aangeduid met „cucurbita glabrior”= nóg gladder dan een pompoen. Later werd de „pompoen” vervangen door een kom, uit hoorn of brons vervaardigd.

Tevens zij hier voor kwesties, tijdrekening en kalender betreffende, nog verwezen naar het *Missale Romanum*, dat in een uitgebreid hoofdstuk „De anno et ejus partibus” uitvoerig handelt over Numerus aureus, Cyclus decennovenalis, Littera Dominicalis, Epacta en Novilunia, met tabellen — Tabellae Paschalis resp. temporaria — voor de vaste en de veranderlijke feestdagen.

Literatuur: BIK, J. G. W. F. (1964) *Ned. T. Geneesk.* 108, 21.

Rotterdam, 5 januari 1964

A. G. J. HERMANS